

DİL BECERİLERİ VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

*Adnan KARADÜZ**

ÖZET

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre oluşturulan ilköğretim programında yer verilen sekiz temel beceriden birisi de eleştirel düşünme becerisidir. Eleştirel düşünmenin Türkçe öğretiminde de öğrencilere kazandırılması programın hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Eleştirel düşünmenin, programda yer alan yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma-sorgulama, problem çözme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma gibi becerilerle de ilişkisi vardır.

Eleştirel düşünme; kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisidir. Sebep-sonuç ilişkisini bulma, ayrıntılarda benzerlik ve farklılıkları yakalama, çeşitli ölçütleri kullanarak sıralama yapma, verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini, geçerliliğini belirleme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma gibi alt becerileri içerir.

Türkçe öğretiminde eleştirel düşünme becerilerini kazandırma, dil becerilerinin desteklenip geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi temel dil becerilerine ait kazanımların gerçekleştirilebilmesi için öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek gerekir. Eleştirel okuma, eleştirel dinleme, eleştirel konuşma ve eleştirel yazma ile ilgili kazanımların varlığı eleştirel düşünmeye bağlıdır. Öğrencilerin temel dil becerilerinin geliştirilebilmesi için eleştirel düşünme becerilerini öğrenme ortamında yaşatacak yöntem ve tekniklere yer vermek gerekir. Öğrenme ortamında eleştirel düşünme

*Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, akaraduz@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

atmosferi oluşturmada öğretmenin rolü, yaklaşımı ve bu beceriye sahip olması da oldukça önemlidir.

Dil becerilerinin temel becerilerle ilişkilendirilerek öğretilmesi, yapılandırmacı programda esas alınan öğrenme felsefesinin gereğidir. Düşüncenin temel aracı olan dilin eğitiminde de eleştirel düşünebilen öğrenciler yetiştirme hedefi, eğitimin temel hedeflerinden biri hâline gelmiştir. Dil becerilerinin herhangi birinde hedeflenen kazanımların, eleştirel nitelikte gerçekleşmesi bireylerin düşünce gelişimine simetrik olarak dil gelişimini de etkinleştirir. Eleştirel okuma, eleştirel dinleme ve konuşma, eleştirel ve yaratıcı yazma çalışmaları öğrencilerin yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme gibi temel becerilerinin gelişmesini destekler.

Bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici, değerlendirmeye yönelik bilinçli olarak yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesidir. Eleştirel düşünme becerisinin temelinde sağlıklı, disiplinli, sistematik ve sorgulayıcı düşünme vardır ve bireyin eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilmesi için yeterli düzeyde düşünce alt yapısına sahip olması gerekir. Bireyin düşünce gelişimi ya da düşünmeyi öğrenmesi kendisi olmasına, kendi düşüncelerini oluşturmaya dayanak oluşturur.

Okuma becerisine yönelik kazanımlar, öğrencilerde eleştirel niteliğe dönüştüğünde, onlar, okuduklarından sonuçlar çıkarıp değerlendirme yapabilirler. Eleştirel okuyucular, kullanmalık bir metinde yazarın kendisine aktardığı bilginin gerçek hayattaki karşılığını aramaya, bulmaya çalışır. Okuyucu, okuduğunu anladıktan sonra onu bir değerlendirmeye tabi tutar, yorumlayabilir, eleştirir.

Bireylerin anlama becerilerinin eleştirel düzeyde gelişmesi okumayla olduğu kadar dinlemeyle de gerçekleştirilebilir. Eleştirel dinleme, bir bakıma dinlenenlerin doğru olup olmadıklarını kontrol etme, bildirimleri etkin bir yolda alma ve yorumlama sürecidir. Algılama, kavrama gibi birtakım zihinsel tepkileri içerir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Anlatma becerileri arasında yer alan konuşma ve yazma becerilerinin eleştirel düzeyde geliştirilmesi de oldukça önemlidir. Eleştirel anlatıcılar sosyal becerilere sahip, grupla çalışabilen ve iş birliği yapan kişilerdir. Eleştirel anlayışın egemen olduğu öğrenme ortamında öğrenciler kendilerini yazılı ya da sözlü olarak ifade ederken olay ve durumlara tarafsız bakma, yorum yapma, fikrî çözüm üretme becerilerini geliştirme becerileri kazanırlar. Eleştirel yazma sürecinde birey yeni düşünceler ortaya koyarken kendi bakış açısını geliştirir, olgunlaştırır. Metin oluşturma becerisinin kazanılmasında çıkılan yolda özgünlük ve içtenlik gibi metne değer kazandıran öğelerin varlığına ihtiyaç duyulduğundan bu anlayış kendiliğinden gelişir.

Bu çalışma, genel tarama modelindedir. Araştırmaya kaynak oluşturmak için eleştirel düşünme becerilerine yönelik alan yazını taranacaktır. Daha sonra Türkçe derslerinde öğrenme ortamında bu becerinin kazandırılmasına yönelik yöntem ve tekniklere yer verilerek konunun önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, dil becerileri, öğrenme.

LANGUAGE SKILLS AND THE CRITICAL THINKING

ABSTRACT

Critical thinking is one of the eight basic skills in the primary school curriculum which has been prepared with a constructivist approach. Teaching critical thinking in Turkish language lessons has an importance in reaching curricular aims. Critical thinking has bonds with skills such as creative thinking, communication, research making, problem solving, using ICT, entrepreneurship, and using Turkish appropriately

Critical thinking is involved with questioning, interpreting and decision making skills in a skeptical approach. It contains sub-skills such as identifying cause and effect relations, catching similarities and differences, making classifications using certain criteria, determining

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

validity of information, making analysis, evaluation, and inferences

To develop and conserve language skills, teaching critical thinking skills is a very important task. Developing students' critical thinking skills is essential in order to develop language skills such as listening, speaking, and writing. Curricular aims involved with critical reading, critical listening, and critical writing depend on critical thinking. Instructional methods which foster critical thinking skills should be employed in educational settings to develop basic language skills. Teacher's role, approach and competency in critical thinking are also essential to create a critical thinking atmosphere.

Connecting language skills with general skills is a part of learning philosophy in a constructivist approach. The goal of language teaching, the main mean of thinking that preparing students who can critically think become also one of the main goals of learning. When the expected achievement in language skills occurs in critical thinking, language development could be affected with individuals' thinking development symmetrically. Critical reading, listening, speaking and creative writing could support development of such foundational skills; students' creative thinking, communication skills, problem solving, and researching and decision making.

For the purpose of what to do and what decision to make, individuals have to be problem solver, conscious to assessment and judgments, and explaining these judgments. The foundation of critical thinking is based on healthy, disciplined, systematic and queried thinking and for the development of critical thinking skills individuals should have enough thinking previously. The development of thinking and learning thinking help individuals to become themselves and structuring their own ideas.

When the development in students' reading skills turn to critical thinking for the students, they are more able to understand what they read and come to conclusion easily. Critical readers judge what they read

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

and they may make comments and critics about what they read.

They try to find implementation of the ideas that the writer explains in the content. Individuals' understanding skills can occur both with reading and with listening. Critical listening is, in another way, a process of checking the accuracy of the information, understanding of this information, and discussing it.

Speaking and writing skills which are part of explanation skills also helps the development of critical thinking. People who do critical explanations also have social skills, ability to be in groups, and ability to collaborate. In a learning setting where critical approach is used, students are more able to express their ideas in oral and in writings and these students are able to make comment about issues and provide solutions for these issues. During the process of critical writing, individuals come up with new ideas and start to have a broader perspective.

The model of this study is literature review. Literature about critical thinking skills has been reviewed. Afterwards methods that should be employed in Turkish language lessons to foster critical thinking skills have been studied.

Key Words: Critical thinking, language skills, learning.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ortalarında başlayan fakat özellikle son çeyreğinde yoğunlaşan ve hâlâ devam eden paradigmatik değişimler, eğitim sistemini değiştirmeye zorlamaktadır. Bu değişimlerin hedefi 21. yüzyılın ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip insanın yetiştirilmesidir. (Özden, 2005: 13). Çağdaş eğitim modelleri oluşturularak çağın ihtiyaç duyduğu insanın yetiştirilmesi hedefi, eğitimdeki bu değişimleri ve yenilikleri kaçınılmaz kılar. Çağdaş eğitim modelleri bilgiyi depolayan, ezberleyen değil; bilgiyi üreten, yorumlayan, kullanabilen, kontrol edebilen ve yöneten insan niteliklerine ulaşmayı hedeflemektedir. Bugünkü öğrenme yaklaşımlarında, "Bilginin geçici ve bireye göre anlam kazandığı, öğrenmenin bir etkileşim süreci olduğu, ansiklopedik bilgi yerine konuları derinliğine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

öğrenmenin anlam kazandığı, öğrencilerin, öğrenmeyi öğrenme becerilerine sahip olmaları gerektiği, zekâ gelişiminin çok yönlü olması gerektiği...” (Özden, 2005: 15) vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımların hedeflendiği insan nitelikleri ise bilgiyi depolayan değil, onu kullanan ve ondan yeni bilgi üretme kapasitesi geliştiren anlayıştır.

Düşünme becerilerinin temele oturtulduğu bu yaklaşım, düşünme ve öğrenmenin aracı olan dilin irdelenmesini ve dil becerilerine yönelik araştırmaları önemli kılmaktadır. Bilgiden çok beceri ve düşünmenin daha da değerli olduğu çağdaş eğitim yaklaşımlarının temel felsefesi ile ilgili araştırmalar, bu yüzden bireylerin dil becerilerinin gelişimiyle yakından ilgilenmektedir. Dil becerileri bireyin bilişsel ve duyuşsal gelişiminde anahtar bir role sahiptir ve her türlü öğrenme dil becerileri sayesinde gerçekleşmektedir. Öğrenmenin temeli durumunda olan dilin niteliği, öğrenmenin boyutlarına ve derinliğine etki eder. Bu bakımdan dil gelişimi, bireyin öğrenme yaşantıları boyunca öğrenmenin temeli durumundadır ve bireyin her türlü öğrenmelerinin niteliği dili kullanmayla ilişkilidir.

Dilin doğru ve zengin içerikte kullanılması, bireyin zihin gücünü geliştirir. Humboldt’a göre, “Dil insanlığın tinsel gelişmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır; bu gelişmenin her basamağında dil vardır. Benzer bir yaklaşımı da yine L. Weisgerber’de görürüz. Weisgerber de insan etkinliğinin her formunun dilin kalıpları içinde geliştiğini söyler. Bu bakımdan düşünme ve anlama becerileriyle anlatma ve iletişim kurma becerilerini dil üzerinden yürüten insanın, düşünme becerileri dil yapısıyla ilişkilidir.” (Akt. Akarsu, 1998: 45)

Eğitim sistemimiz üzerine yapılan eleştirilere bakıldığında, genellikle ezberci bir anlayışın gereksizliğinden, herhangi bir alandaki kavramların sorgulanıp yorumlanmadan öğrenenlere aktarıldığından; bu yüzden de bilgi karşısında öğrencilerin kendilerini gerçekleştiremediği, sosyal hayata yönelik yeni, özgün değerler geliştiremediklerinden yakınıdır. Sosyal bir olgu olan dile ait kazanımların öğrenenler tarafından geliştirilmesi, bireyin bulunduğu kültürle güçlü bağlar kurabilmesi, ana dilinin kavramlarını doğru ve yanlışsız edinmesiyle gerçekleşir. “Eğitim sisteminin, öğrencilere potansiyellerini geliştirme fırsatı vermesi ve ülke kalkınmasında etkin rol oynayabilmesi gerekir. Bu yüzden de öğretimin içerik ve yöntemleri, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, bilimsel düşünme, ilişkisel düşünme, akıl yürütme gibi becerileri kazandıracak şekilde düzenlenmelidir.”(Özden, 2003: 137). Bireyin sözü edilen bu düşünme becerilerini geliştirmesi ana dili eğitimine dayanmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Paul ve Elder (2001), birçok eğitim kademesi ve özellikle üniversitedeki derslerin içeriğinin ancak düşünülerek öğrenilebileceğini, aksi halde öğrencilerin birçok bilgiyi ezberleme yoluna gideceklerini belirtmektedir. Düşünme gücü, ailede ve okulda sağlam bir ana dili alt yapısı edinen bireylerin kavram dünyası üzerinde gelişir. Sağlıklı ve nitelikli düşünebilme zihinsel alt yapısının kazandırılması analitik düşünebilme, kavramları karşılaştırma ve birleştirme yapabilme becerileriyle hayata geçirilir. Öğrenmenin bilgi depolamadan ziyade, düşünme becerisi kazanma süreci olduğunun dikkate alınarak sürdürülmesi, nitelikli bireylerin yetişmesine olanak sağlar. Aybek'e göre "Bir öğrenci bilgiyi ezberleyerek, çok yüksek notlar alarak mezun olabilir; ancak bu durumda kalıcı ve anlamlı bir öğrenme olmadığı için bu öğrencinin çok nitelikli bir kişi olarak mezun olduğu söylenemez." (Aybek, 2006: 23).

Mevcut ilköğretim programının felsefesi de benzer anlayışı temel almakta, bu bakımdan Türkçe dersinde kazandırılacak temel becerilerin bilgi odaklı olmaktan daha çok düşünme becerileri geliştirmeye yönelik olduğu vurgulanmaktadır. "Temel beceriler, öğrencilerin dil becerilerindeki gelişimleriyle bağlantılı, yatay olarak bir yılın sonunda, dikey olarak da sekizinci sınıfın sonunda kazanacakları ve hayat boyu kullanacakları temel becerilerdir. Türkçe Öğretim Programı, içerdiği kazanımlarla bu temel becerilerin gelişmesini sağlayacaktır. Programla ulaşılması beklenen temel beceriler şunlardır: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik..." (MEB, 2006: 5).

Dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi temel dil becerilerinin eleştirel nitelik taşıması ana dili eğitimiyle düşünme becerisi kazandırabilmenin temelini oluşturmaktadır. Dilin edinim sürecinde düşünme becerileri esas alınmalı; dil becerilerinin hedef ve kazanımlarıyla etkinliklerinin tasarlanmasında öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünceleri, problem çözebilmeleri, iletişim kurabilmeleri, Türkçeyi etkili ve düzgün kullanabilmeleri temel öğrenme ilkeleri olarak benimsenmelidir.

Dil becerilerinin temel becerilerle ilişkilendirilerek öğretilmesi yapılandırıcı programda esas alınan öğrenme felsefesinin gereğidir. Bu ifadeler dil becerilerinin kazanımlarının bilgiye yönelik değil, beceriye yönelik olması gerektiği anlamına gelir. Öyleyse Türkçe eğitimi, bilginin hedeflendiği, ezberlendiği, sınavlarda bilginin ölçüldüğü, bir öğrenme alanı olarak değil, sözü edilen temel becerilere yönelik kazanımların hedeflendiği bir öğrenme

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

alanı olarak düşünülmelidir. Bu anlayış kapsamında her seviyedeki metin bilgi odaklı olmaktan öte bir etkileşim aracı, düşünsel bir etkinlik alanıdır.

Birey varlığı, nesneye, olgulara anlam verebildiği sürece anlama sürecine katılabilir. Kalıcı öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için öğrenmenin anlamlandırılması, yorumlanması, sorgulanması anlamlandırma sürecine derinlik kazandırır. Beceri kazanma, bilgiyi beceriye dönüştürme çabaları bireylerin üst düzey bilişsel beceriler kazanmalarını gerektirir ki bunlardan birisi de eleştirel düşünmedir.

Olguyu bütün boyutlarıyla tanıma ve kavrama onun ilişkide bulunduğu bütün parçaları görmekle gerçekleşir. Costa, 21. yüzyılda gerekli temel becerilerin “Değerlendirme ve analiz becerileri, eleştirel düşünce, problem çözme becerileri ve stratejileri, sentez, yaratıcılık, yarım bilgi ile karar vermek, iletişim becerileri...” olduğunu iddia etmektedir. (Education Commission of the States, 1982, Costa, 1982’den Aktaran: Duman, 2007: 352). Öğrenmenin ve anlamlar oluşturmanın baş aktörü olan dil dizgesi, zengin niteliğiyle düşünsel becerilerin gerçekleşmesinde araç olur. Ses ve anlam imgeleri, dizgesel yapısıyla sistematik olarak çok boyutlu düşünme ve nitelikli öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlar. Dilin dizgesel niteliği öğrenmenin ve düşünmenin de niteliğini etkiler.

Düşünme becerileri içinde öğrenme sürecinde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Temel dil becerilerine yönelik her bir kazanımın öğrenciler tarafından sorgulanması, yorumlanması, analiz edilmesi, sentezlenmesi ve iç ve dış ölçütler doğrultusunda değerlendirilmesi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini destekler ve dil becerilerini daha güçlü kılar. Dil becerilerinin herhangi birinde hedeflenen kazanımların, eleştirel nitelikte gerçekleşmesi bireylerin düşünce gelişimine simetrik olarak dil gelişimini de etkinleştirir. Bu bakımdan dil becerilerinin her birinde, öğrencilerin o alanla ilgili eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerekir. Eleştirel okuma, eleştirel dinleme ve konuşma, eleştirel ve yaratıcı yazma çalışmaları öğrencilerin yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme gibi temel becerilerinin gelişmesini destekler. “Eleştirel düşünme başıboş bir düşünsel etkinlik değil; sorunların özüne inen, bu sorunları çeşitli açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse bu sorunlara karşı çıkan beceriler gerektiren bir düşünme biçimidir.” (İpşiroğlu, 2002: 3). Bu yüzden, öğrenme sürecinde yorumlama, alternatif görüş araştırma, sorunları ortaya çıkarma, keşfetme, eleştirme, değerlendirme süreçleri üzerinde durulmalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Bloom'un taksonomisinde üst düzey öğrenmeler olan uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamağındaki öğrenmeler de eleştirel düşünme becerisini desteklemektedir. Bissell ve Lemons'a göre (2006), bir öğrencinin eleştirel düşünme becerisi eğilimlerine sahip olup olmadığı, öğrencinin uygulama ve daha üst basamaklardaki öğrenme düzeyi ile belirlenebilir. Bu bakımdan Türkçe derslerinde ders içi etkinliklerden ders dışı etkinliklere, hatta ölçme ve değerlendirmede kullanılacak sorulara kadar her türlü öğrenme etkinliğinde uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde öğrenme seviyelerine erişmek gerekir.

Düşüncenin temel aracı olan dilin eğitiminde de eleştirel düşünebilen öğrenciler yetiştirme hedefi, eğitimin temel hedeflerinden biri hâline gelmiştir. Dilin açık ve eksiksiz kullanılması dil eğitiminin temel hedefidir. Doğru düşünme, doğru anlama, dili doğru kullanma, eğitim sürecinde düşünme eğitiminin devreye sokulmasıyla tam olarak hedefine ulaşır. Buna bağlı olarak da düşüncenin aracı olan dildeki yetkinlik düşüncenin niteliğini, belirler. Yıldırım'a (2005) göre, Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretmenleri, ana dilinde yetkin bireyler yetiştirmenin yanı sıra, bu bireylere düşünme becerisi kazandırma konusunda da farklı bir misyona sahiptirler.

Bu genel yaklaşım bağlamında bu araştırmanın amaçları doğrultusunda iki soru üzerinde durmak gerekir:

1. Eleştirel düşünme nedir?
2. Eleştirel düşünme ve dil becerileri arasındaki ilişkinin niteliği nasıl olmalıdır?

ELEŞTİREL DÜŞÜNME NEDİR?

“Eleştiri” sözcüğü günlük konuşma dilinde genellikle olumsuz bir anlam çağrıştırır ve bir şeyin iyi olmayan yönlerinin anlatılmasında kullanılır. Ancak eleştirel düşünme olumsuzlukları ortaya çıkarma veya bir şeyi yerme değildir. Eleştirel düşünme, çoklu ve derinlemesine bakış açısının geliştirildiği, düşünmeye ilişkin değişik ve zengin anlayışların yer aldığı düşünsel eylemlerin odağında bulunur. “Normalde bir kişiden herhangi bir şeyi eleştirmesi istenildiğinde, genellikle onun hep olumsuz yönleri ifade edilir. Oysa ki eleştiri sadece olumsuz yönleri görmek demek değil; aynı zamanda o işin, durumun, kişinin, ürünün olumlu yönlerini de ortaya koymayı içerir.” (Akar, 2007: 12). Eleştirme, bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme anlamına gelmektedir.

Eleştirel kelimesi değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarına gelen Yunanca “kritikos” teriminin karşılığıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Latince'ye "criticus" olarak geçmiş ve bu yolla diğer dillere yayılmıştır. "Eleştirme, bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme anlamına gelmektedir Eleştirel düşünme kavramı Sokrates'e kadar dayanır. Önceleri, bu kavramdan, felsefe aracılığı ile davranışlarımıza rehberlik etmeyi amaçlayan mantıklı düşünme anlaşılmaktaydı. Zaman zaman olayların doğru biçimde tanımlanması olarak ele alınan eleştirel düşünme, daha sonra kapsamlı biçimde tanımlanmaya başlanmıştır." (Kaya, 1997: 8).

"Eleştirel düşünmenin disiplinler arası bir tanımının yapılabilmesi için 1990 yılında Amerika Psikoloji Derneği (APA) tarafından Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'dan 46 kuramcı eleştirel düşünme üzerinde çalışmaya davet edilmiş. (Branch, 2000: 8); yapılan çalışmaların sonucunda eleştirel düşünme, "Bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici ve değerlendirmeye yönelik bilinçli olarak yargılarda bulunması, bu yargıları ifade etmesi..." (Evancho, 2000: 2) biçiminde tanımlanmıştır.

Düşünmenin öğrenilmesinde, bireyin kendisine sunulan uyarıcıları bütün yönleriyle irdelemesi, eleştirmesi önemli bir noktadır. Çünkü birey eleştiri yaparak uyarıcıları daha kolay algılayabilir, yorumlayabilir ve değerlendirebilir. Bu yönüyle, kendisi için önemli olan ya da olmayan noktaları ortaya çıkararak uyarıcılara bir anlam vermede eleştirme önemli bir özelliktir (Semerci, 2000: 30-34).

Eleştirel düşünmenin birçok tanımı yapılmıştır. "Eleştirel düşünme, gözlem ve bilgiye dayanarak sonuçlara ulaşmadır." (Paul, 1988: 49). Demirci, Barry Beyer'in (2001) eleştirel düşünmeyi, "İnanç, talep ve çıkarımların bilimsel değerlerini ve kesinlik ile doğruluğun değerini belirleme yolu diye tanımladığını ifade eder. Çok genel bir tanımla eleştirel düşünme "Hiçbir savın geçerliliğini ve doğruluğunu sorgulamadan benimsemeyen bir düşüncedir." (Demirci, 2000: 3).

Bir başka görüşte ise eleştirel düşünme, "Olguları analiz etme, düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problem çözme yeteneği" (Chance, 1986: 236'dan aktaran: Şahinel, 2002: 4) olarak tanımlanmaktadır.

"Eleştirel düşünme kavramı, felsefe ve psikoloji gibi iki ana disiplin temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Felsefi yaklaşım iyi düşünmenin normları, insan düşüncesi kavramı ve gerçekçi, tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel beceriler üzerine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

odaklanırken, psikolojik yaklaşımlar düşünce ve düşünmeyi temel alan deneysel çalışmalar, karmaşık görüşlerin öğrenilmesindeki bireysel farklılıklar ve eleştirel düşünmenin bir parçası olan problem çözme kavramı üzerinde durmuştur.” (Şahinel, 2005: 125).

“Bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici, değerlendirmeye yönelik bilinçli yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesi gerekmektedir.” (Evancho, 2000: 2).

Amerikan Felsefeciler Birliği (Facione ve Facione, 1996), eleştirel düşünen bireyin özelliklerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: Sürekli araştırır, sürekli neden arar, açık fikirlidir, ön yargısızdır, yargılarında dürüsttür, alçak gönüllüdür, konular hakkında net bir bakış açısına sahiptir, ölçüt seçiminde mantıklıdır.

Eleştirel düşünme bir süreçtir. Henderson’a (1973) göre, eleştirel düşünme süreci aşağıdaki becerileri içerir:

1. *Tanımlama: Problem sayılan durum tanımlanır.*
2. *Hipotez (Denence) Kurma: Probleme yönelik denenceler kurulur.*
3. *Bilgi Toplama: İhtiyaç duyulan bilgiler saptanır, toplanır ve uygun olanlar ayıklanır.*
4. *Yorumlama ve Genelleme: Eldeki, bilgiler karşılaştırılarak yorumlanıp genellemeler yapılmaya çalışılır.*
5. *Akıl Yürütme: Mantıksal hatalar sebep-sonuç çerçevesinde araştırılır; ihtiyaç duyulan noktalarda ek bilgiler sunulur.*
6. *Değerlendirme: Ölçütler belirlenir, verilerin uygunluğu değerlendirilir ve hükümlere ulaşılır.*
7. *Uygulama: Tümevarım yolu ile elde edilen hükümler uygulanır.*

Eleştirel düşünme becerisinin temelinde sağlıklı, disiplinli, sistematik ve sorgulayıcı düşünme vardır ve bireyin eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilmesi için yeterli düzeyde düşünce alt yapısına sahip olması gerekir. Bireyin düşünce gelişimi ya da düşünmeyi öğrenmesi kendisi olmasına, kendi düşüncelerini oluşturmasına dayanak oluşturur. Bir konuda herhangi bir düşünceye sahip bireyler, uyarıcıları anlamlandırırken kendi düşünceleriyle karşılaştıkları uyarıcı arasında karşılaştırma yaparlar. Yaptıkları karşılaştırmalarda karşı düşünceyle kendi düşüncelerini değerlendirme ve yorumlama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

fırsatı elde ederler. Norris, eleştirel düşünmeyi, “Öğrencilerin daha önceden bildiklerini uygulamaya koyması ve kendi düşüncelerine değer biçerek ön öğrenmeleri değiştirmesidir.” (Norris,1985: 40) şeklinde tanımlamaktadır.

İleri düzeyde eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler sorgulama ve değerlendirme yaparken uyarıcının sadece ne olduğu değil, niçin var olduğu gerçeğine ulaşmaya çalışmak suretiyle değerlendirme ve yorumlar yaparlar. Böylece elde edilen veri, çoklu bakış açısıyla incelenerek ön yargıların ortadan kalktığı temeli bilgiye dayalı özerk bir düşünceye ulaşılır. Şahinel (2005), sağlam duygulu eleştirel düşünmenin bir soruna ilişkin disiplinli, tarafsız, özerk, çoklu görüngü (perspektif) içerdiğini söyler.

Eleştirel düşünme sürecinde, birey düşünme becerilerinin alt yapısını oluşturan dil yapısı ve kavram dünyasında karşılaştırmalar yaparak sahip olduğu kavramlardan yeni anlamlar elde eder. Dilin kavram dünyası, düşünce dünyasının sınırlarını ve derinliğini biçimlendirdiğinden dille düşünce ilişkisi, nitelikli düşünme ve dil becerileri arasındaki ilişkiye açıklık kazandırabilir.

Dil ve Düşünme

Dil, düşünceye dayalı bir olgudur. “Humboldt’ta dil, aslında düşüncenin gerçekleşmesinin koşuludur. Dilin asıl olan yanı, düşüncenin kendini bir gerçekleştirme koşulu olmasıdır. Düşüncenin konuşmada şekil alması insan anlığının bulduğu bir şey olamaz, bu içten itilmeden doğan bir süreçtir.” (Akt. Akarsu, 1998: 38). Bir düşünce tümce biçiminde dile getirildiği zaman, o düşünce açıklık kazanır. Bireyin dil kazanımı sürecinde, düşünce gücü her türlü öğrenmenin özünü oluşturmaktadır. Her birey, ana dilini öğrenirken düşünme becerisini de geliştirmekte, dil ve düşünce iç içe varlığını sürdürmektedir. Öğrenme süreçlerinde her türlü uyarıcının anlamlandırılması ve şemalara dönüştürülmesi bireyin düşünme becerilerini zenginleştirmektedir. Düşünme ve anlam verme, dilin hem kazanılmasında hem de kullanılmasında etkin olan bir süreç olarak hep devam etmektedir.

Her insan mutlaka bir dille düşünür, düşüncelerini ifade ederken dilin kavramlarından yararlanır. Öyle ki kavramlar bireyin anlama ve anlatma duvarlarını oluşturur. Birey sahip olduğu kavram dünyasıyla dış dünyayı algılar, sahip olduğu kavram dünyasından yararlanabildiği ölçüde öğrenir. Öğrenmenin niteliğini düşünme becerileriyle birlikte dilin kavram dünyası sınırlar. Birey algılarını ve yorumlarını edindiği kavramları kullanarak düşünür. Öğrenme, dilin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

düşünceye aracı olması, zihindeki ses ve anlam imgelerinin kullanılmasıyla gerçekleşir.

Kavramların, bilgi edinmeyle olduğu gibi çocukların zihin gelişimiyle de açık bir ilişkisi vardır. Çocuklar yaşlarına ve zihin gelişimlerine göre kavram geliştirmektedirler. Piaget (1965), yaptığı araştırmada çocukların edindikleri kavramlarla gelişme dönemleri arasında ilişkiler kurmuştur. Öğrenme bireyin zihin gelişimini olgunlaştırmakta, böylece hem zihinsel gelişme hem de öğrenme birbirine paralel olarak devam etmektedir. “Koffka (1925), gelişmenin iki yanı arasında belli bir karşılıklı bağımlılık olduğunu kabul etmektedir. Çeşitli olgulara dayanarak, bir organın olgunlaşmasının, onun öğrenme ve uygulamayla gelişen işleyişine bağlı olduğunu göstermektedir.” (Aktaran Vygotsky, Çev. Koray, 1998: 141) Koffka'nın bu yaklaşımı, kavram öğrenme etkinliklerinin artırılıp nitelikli hâle getirilmesinin zihinsel gelişimi de etkileyeceği yönündedir. Nitelikli düşünmenin varlığı da bireylerin kavram dünyasının varlığına dayanmaktadır.

Kavramlar, düşünmenin temelini oluşturmaktadır. “Platon, düşünmenin “konuşma” olduğunu söyler. Düşünme ile konuşma aynı şeydir. Ancak birincisi, ses oluşmaksızın ruhun içinden kendi kendisiyle bir konuşmasıdır. Bundan dolayı ona düşünme adını veririz” (Soykan, 1995: 109). Delcroix'e (1925) göre dil, mantıksal düşüncenin hem sonucu hem de koşuludur. Bazı araştırmacılar da bu düşüncenin kelimeye yapışkanlığından söz etmişlerdir. Söz ve düşüncenin iç içeliği üstünde durulmuş, anlamın söz düzeyinde belirlediği, ifadeyle düşüncenin birlikte ortaya çıktığı gösterilmiştir.” (Vardar, 1998: 51).

Dille düşünce arasındaki ilişki genelde kavramlar ya da sözlükler kapsamında ele alınmış, dilin söz varlığı ile düşünce arasındaki ilişki tartışılmıştır. Vygotsky, “Bir sözcüğün anlamı, düşünce ile dilin o kadar iç içe bir karışımını simgelemektedir ki, bunun konuşmaya mı yoksa düşünceye mi ait bir özellik olduğunu söylemek güçtür. Anlamsız bir sözcük, boş bir sesten ibarettir; dolayısıyla anlam “sözcük”ün bir ölçütü, vazgeçilmez bileşenidir.” (Vygotsky, 1998: 173)

“Dil ve düşünce birbirini etkiler.” anlayışı dilin edinilmesinde ve düşüncenin gelişmesinde oldukça önem taşır. Vygotsky, dilin hem iletişim aracı olduğu hem de düşüncenin temelini oluşturduğunu belirterek, dilin iki farklı rolü olduğunu vurgulamaktadır. “Vygotsky'ye (1968) göre, dil ve düşünce ile ilgili diğer yaklaşımlardan farklı olarak, bireylerin dil ve düşünce gelişimlerinin birbirlerinden farklı olarak başladığını, fakat birinci

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yıldan sonra bu iki ayrı gelişimin karmaşık bir şekilde iç içe geçtiğini ve her birinin diğerinin gelişimini etkilediğini savunur.” (Yıldırım, 36: 2005).

Düşünce ve dil arasında bu düzeyde güçlü bir ilişkinin varlığı, ana dili öğretimini daha da önemli kılmaktadır. Çünkü düşünce ve dil etkileşimi her türlü öğrenme ve deneyim oluşturmanın temelini oluşturur. Her insan, ana dili üzerine düşünce, deneyim ve duygularını yapılandırır. Türkçe öğretiminde öğrencilerin kavram dünyalarını zenginleştirici uygulamaların yapılması, temel dil becerilerinin düşünebilmeye destek verecek hedeflere yönelik olması gerekmektedir.

Temel Dil Becerileri ve Eleştirel Düşünme

Dille düşünce arasındaki ilişki, düşüncenin gelişimi ve ifade edilmesi bakımından oldukça önemlidir. Dil kazanım süreci düşüncenin ifade edilmesi ve geliştirilmesinde etkili olurken kavram geliştirme süreci de zihinsel gelişimin etkisi altındadır. Kavram edinim süreci zihinsel gelişim süreciyle birlikte yürümektedir. Anlama becerilerinden okuma ve dinleme, anlatma becerilerinden konuşma ve yazmanın zengin, çok boyutlu ve güçlü kılınması düşünebilmeyi desteklerken düşünme becerisinin gelişimi de anlama ve anlatma becerilerini destekler. Düşüncenin ve dilin en güçlü olduğu metinler edebî ve bilimsel metinler olduğundan metinlere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmak, eleştirel düşünme sürecini etkin kılar.

Dil eğitimi etkinliklerinin en önemli araçlarından birisi metinlerdir. Metinlerin yapısındaki farklılıklar eleştirel değerlendirme sürecini kaçınılmaz kılar. “Metinler genel olarak iki öbekte ele alınır:

1. Kurgulayıcı metinler.
2. Kullanmalık metinler.

Kurgulayıcı metinler, yazarın yaşamı ve dili kurgulayarak ortaya koyduğu metinlerdir. Öykü, şiir, roman, oyun, senaryo vb. Bilgi, haber, iletme amacını taşıyan metinlere ise kullanmalık/bilgilendirici metinler denir. Makaleler, gazete haberleri, yemek tarifleri vb.” (Adalı, 2004: 221) Kurgulanmış ve bilgilendirici metinler hem okuyucu hem de dinleyici açısından sorgulanmayı gerektirir. Metin incelemelerinde sorgulama, karşılaştırma, değiştirme ve değerlendirme yaklaşımlarına yer verildiğinde öğrenciler eleştirel düşünebilmeyi öğrenirler.

“Kurgulayıcı bir metinde yazar, yaşadığımız dünyanın kişilerini, nesnelerini, durumlarını, olaylarını, ilişkilerini gereç olarak kullanır. Metni okuyan ya da dinleyen kişi ise eserde yer alan gereçleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

düşünme becerilerini kullanarak tanımaya, sorgulamaya, nasıl bir araya getirildiklerini anlamaya çalışır. Eserde var olan kurgusal dünyayla kendi gerçekliği arasında ilişkiler kurarak anlamlar elde eder. Böyle bir sürecin varlığı, eleştirel düşünmenin gelişmesini destekler.” (Adalı, 2004:223).

Dinleme, okuma, konuşma, yazma becerilerine yönelik etkinliklerle, bireylerin kavram dünyası zenginleştirilerek derinlemesine, çok boyutlu düşünmelerine, her seviyede düşünme becerisi kazanmalarına olanak sağlanabilir. Nitelikli bir dil eğitimi, düşünme becerilerinin de hesaba katılmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu yüzden Türkçe öğretiminde her öğrencinin bütün dil becerileri kapsamında gelişmesi desteklenerek kendi dünya görüşünü yapılandırmasına fırsat vermek gerekir. Öğrenme ortamlarında temel dil becerilerine yönelik yaklaşım ve etkinlikler, eleştirel düşünmenin temel ilkelerine yönelik olmalıdır. Çünkü düşünme becerisini eleştirel düzeyde geliştirme, dil becerileri aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Dil becerilerinin eleştirel düzeyde yapılandırılması ise Türkçe derslerindeki program içeriği, öğrenme ortamı, materyal ve öğretmen rehberliğinin eleştirel düşünme ortamına uyumuyla alakalıdır. Öğrenme öğretme sürecinde temel dil becerilerinin kazanımları içinde yer alan kavram geliştirme süreçlerinin niteliklerinin sorgulanarak geliştirilmesi gerekir. Söz varlığını geliştirme çalışmalarına yönelik olarak anlamı bilinmeyen sözcüklerin öğretiminde kalıcı öğrenmelere yönelik öğrenme durumlarının oluşturulması, dilimizdeki çok anlamlılığın ve deyimlerin kavratılması kavram geliştirme ve düşünme becerilerinin desteklenmesi bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Türkçe dersleri, öğrencilerin her bağlamdaki ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenirse öğrencilerin kelime dağarcığı geliştirilir ve yeterli hâle getirilir. Sözü edilen bağlama yönelik ihtiyaçlar, öğrencilere toplumsal hayatta kazandıkları gündelik kavramların yanı sıra, kültür dilini oluşturan kavramlar, bilimsel kavramlardan vb. oluşmaktadır. Kavram dünyası, nitelikli düşüncenin ve eleştirel düşünebilmenin temelini oluşturduğundan, ana dili eğitimine yönelik program, yöntem ve materyallerin kelime dağarcığı kazandırılmasında yeterince geliştirilmesi gerekir. Çünkü öğrenme ve anlamamanın anahtarı sözcükleridir.

Temel dil becerilerine yönelik öğrenme etkinliklerinin eleştirel anlayışla tasarlandığı öğrenme ortamlarında yetişen bireyler, diğer bireylere oranla oldukça önemli üstünlükler elde ederler. Anlatılan bir olaya ya da sunulan bir duruma yönelik anlamlar oluşturarak, problemin varlığına ilişkin tahminde bulunurlar. Eleştirel düşünen birey mevcut bir durum karşısında yorumlar yaparak karar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

verme becerisine ulaşabilmektedir. “Düşünmede tercih etme, gruplandırma, inanma, anlama, kavramları çağrıştırma, bağlantıları kontrol etme, kanıtsız düşünme durumlarına karşın, eleştirel düşünmede değerlendirme, sınıflandırma, varsayma, mantıksal anlama, ilkeleri kavrama, kanıta dayalı düşünceleri sunma söz konusudur.” (Aybek, 2006: 21). Türkçe derslerinde öğrencilerin metinlerden yeni anlamlar elde etmeleri yorumlar geliştirmeleri, metinlerin var oluş nedenlerini sorgulamaları, kendi metinlerini oluşturarak metinler arası ilişkiler kurmaları nitelikli düşünmeyi destekleyecek öğrenme durumları arasında sayılabilir. “Düşünmeyi bir alana indirgenemeyecek kadar karmaşık bir süreç olarak gören kimi bilim adamları, düşünme becerilerini farklı düzeylerdeki düşünsel süreçler altında toplamışlardır. Sözü edilen düşünsel süreçler eleştirel düşünme, sorun çözme, okuduğunu anlama, yazma, bilimsel düşünme ve yaratıcı düşünme olarak tanımlanmış ve her bir düşünsel sürecin gözlenebilir becerileri tanımlanmıştır.” (Güven, Kürüm, 2006: 79) Türkçe öğretiminde ise okuma, dinleme, konuşma ve yazma gibi temel dil becerilerine yönelik kazanımların analiz, sentez, yorumlama, sonuç çıkarma ve değerlendirme seviyesinde gerçekleştirilebilmesi için öğrenme ortamlarındaki bütün uyarıcıların eleştirel düşünmenin ilkelerine göre tasarlanması gerekir.

Anlama: Eleştirel Okuma ve Dinleme

Çok yönlü, çok boyutlu bir beceri alanı olan okuma etkinlikleri sözcükten cümleye, cümleden paragrafa, paragraftan metinlere ve kitaplara değin, bunlarla bize iletmek isteneni algılayıp kavramadır. “Okuyucu ve yazar arasında uygun bir ortamda gerçekleşen görüş alışverişidir. Bu süreçte okuyucu, metni anlamaya uğraşmakta ve anladıklarıyla ön bilgilerini birleştirerek yeni anlamlar ortaya koymaya çalışmaktadır.” (Akyol, 2007: 15)

Okuma becerisine yönelik kazanımlar, öğrencilerde eleştirel niteliğe dönüştüğünde onlar okuduklarından sonuçlar çıkarıp değerlendirme yapabilirler. Her birey okuduğu metinle iletişim kurarak çok zengin ve çok yönlü yapıya sahip olan metinlerden çıkarımlar yapabilmelidir. Eleştirel okuyucular, kullanmalık bir metinde yazarın kendisine aktardığı bilginin gerçek hayattaki boyutlarını karşılığını aramaya, bulmaya çalışır. Kullanmalık metinde yer alan bilginin hangi gerçeklere dayandığını, sunulan bilginin dayandığı kaynakların neler olduğunu sorgular.

Kurgusal metinlerde ise okuyucu ya da dinleyici, metinde yer alan kurmaca evrenin varlığından haberdardır ve metnin ana işlevini yakalamaya çalışır. Eleştirel okuyucu ve dinleyici, iletişinden diline kadar her türlü metnin yapısını değerlendirebilme becerisine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

sahiptir. Eleştirel olmayan okuyucular ise metinden herhangi bir çıkarım elde edemeyecekleri gibi metnin dünyasında kaybolup gitmektedirler. Anlama becerileri kapsamında yer alan okuma ve dinleme becerilerinin öğrenme etkinliklerini, eleştirel düşünce sürecini destekleyen bir alan olarak değerlendirmek gerekir.

Eleştirel okuyucu, metinle iletişime dayalı bir etkileşim içine girerek sorgular, karşılaştırır ve çıkarımlar elde eder. Bu süreçte, yazarın gönderdiği ve kendi kavram dünyasında biçimlendirdiği her türlü bilgiyi, kendi kavram dünyası ve deneyimleriyle karşılaştırarak değerlendirir. Bu değerlendirme sürecinde okuyucunun metni oluşturan bütün öğeleri görerek tanıyabilmesi, her bir ögenin varlığını yönelik yorumlar yapılabilmesi oldukça önemlidir. Buna eleştirel okuma edinimi de denmektedir. Eleştirel okuma metni yorumlamanın ötesinde, metni tanımayı, metne yönelik her türlü sorunu çözmeyi becerebilen, yeni düşünceler geliştirebilen zihinsel becerilere sahiptir. Bu yüzden, eleştirel okuyucunun, metni oluşturan öğeleri değerlendirmesi ve kullanabilmesi gerekir.

Bu değerlendirme sürecinde, metne ait konu, ileti, dil ve metni oluşturan metin içi ve metin ötesi her türlü öge yer alır. Bir yazıda asıl vurgulanmak istenen düşünce, o düşünceyi açan, besleyip geliştiren yan düşünceler metnin düşünce yapısını kurma biçiminde olur. Başka bir deyişle, düşünce dile dönüştürülür. Metnin düşünce yapısını tam ve eksiksiz kavrama, bu yapıyı kuran ve biçimlendiren sözcükleri, sözcük öbeklerini, cümleleri, paragrafların taşıdığı her türlü bilgiyi ayırtırmaya, sınıflamaya ve yorumlamaya dayanır. Bu da eleştirel düzeyde okuma demektir.

“Yazarın iletisini açıp geliştiren düşünceleri taşıyan bu dil birimlerinin tümüne metnin dil dokusu denmektedir. Dil dokusunun anlaşılması, çözülmesi, metin içi yapıyı kavrama, metin bileşenlerini tanıma, anlama eleştirel okumayı gerektirir. Metinde yer alan konu, ne anlatıldığı; ana düşünce ise niçin anlatıldığıdır. Metnin yazılış amacı, özellikle öğretici metinlerde önemlidir. Metnin yazılma amacının tespiti anlam ya da ana fikri eleştirel okuma süreciyle ilgili edimdir.” (Özdemir, 2000: 86-87)

Okuyucu, okuduğunu anladıktan sonra onu bir değerlendirmeye tabi tutar, yorumlar, eleştirir. Okuyucu, okuduğunun doğruluğunu, gerçekliğini, mantıklılığını, güvenilirliğini, kontrol edebiliyorsa okuduğunu eleştirebiliyor demektir. Yine okuyucu, metinsel yapının planını, ardışık yapıyı, metinsel yapıda var olan her temel ve alt ögenin oluşturduğu kompozisyonu görebiliyorsa, okuduğu ile kendi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bilgi ve yaşantılarını kıyaslayabiliyorsa, yazarın hangi gerekçeyle bu metni yazmış olduğunu anlamaya çalışıyorsa, eleştirel okuma yapabiliyor demektir. Buna karşın amaçsız ve metinde planlı yapıyı görmeden yapılan başıboş okumalar eleştirel okuma becerisinin çok ötesinde niteliksiz okumalardır.

Eleştirel okuyucu, metinde ne yazılıp söylendiğinden yola çıkarak, niçin yazılıp söylendiğine ulaşmaya çalışır. O, kelimelerin nasıl kullanıldığına, yazarın yanlı ve ön yargılı olup olmadığına duyarlı biçimde dikkat eder. Eleştirel okuyucu, birden fazla anlamı olan kelimelere özel bir dikkat gösterir. Okuduğu metinde yargılama, benzetme ve genelleme yapar.

Eleştirel okuyucular okudukları metnin içeriğini, metni oluşturan öğeleri karşılaştırıp değerlendirmeye tabi tutarlar. “Okunanları anlamının yollarından birisi de karşılaştırma ve kıyaslama yapmaktır. Karşılaştırmalarda olaylar, insanlar, nesnelere, fikirler vb. unsurların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulurken; kıyaslamalarda adı geçen unsurların sadece farklılıklarına bakılır. Benzerlikleri tespit etmek zıtlıkları tespit etmekten daha kolaydır. Bundan dolayı önce benzerlikler, daha sonra zıtlıklar üzerinde durulmalıdır” (Akyol, 2007: 40).

Her seviyedeki metnin ortaya çıkış nedeni vardır ve metni oluşturan nedenler, yazarın niyeti ortaya konmadığı ve metin eleştirel süreçte değerlendirilmediği takdirde, metni oluşturan dil malzemesi okuyucu için bir yükten öteye geçmez. “Bazı sanatçılar duygularını ifade etmek için yazarlar, bazıları siyasal, ulusal, duygular uyandırmak için yazarlar; bazı yazarların amacı okuyucuyu eğlendirmek, hoşça vakit geçirtmektir. Bunun yanında bazı yazarlar da kendi kendileriyle konuşmak, kendilerini sorguya çekmek ve dünyayı sorgulamak için yazarlar.” (Uçan, 2002: 43) Hangi yaşta olursa olsun, eleştirel okuyucu, metindeki hiçbir duygu ve düşüncenin etkisinde kalmayarak kendi düşünceleriyle karşılaştırmaya gidebilmeli, metni analiz ederek yeni düşüncelerle senteze ulaşmalıdır.

Metinde yazara ait bilgiler, hisler ve tavırlarla karşılaşan eleştirel okuyucu kendisine ait bu türden birikim ve deneyimleri kullanarak senteze ulaşır. Eleştirel okumalarda yazarın amacı analiz edilir, eleştirel okuyucu kendi amacını oluşturarak edebi ve bilgiye yönelik ürünleri yorumlar ve çıkarımda bulunur. Akyol’a göre (2008) okuma stratejileri geliştirerek farklı türlerdeki metinleri kendi amaçlarına yönelik okuyabilen eleştirel okuyucu metinde yer alan problemlere yönelik bilgi toplar tanımlar ve çözümler üretir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Edebiyatı bir sanat, bir üretim olarak kabul edersek, diyebiliriz ki işlevlerinden biri, okuyucular üzerinde estetik bir yaşam duygusu veya estetik bir yaşam düşüncesi uyandırmaktır. “Şurası bir gerçektir ki edebiyat, insanları etkileyen ve değiştiren düşünsel ve sembolik öğeler içerir. Yazı “bir düşünme tarzı, bir ifade biçimidir.” Böyle olunca yazı ve edebiyat bir araştırmadır. Yazının, sanatın ve edebiyatın etkisini yok sayamayız.” (Uçan, 2002: 43) Edebiyatın ve sanatın amacına ulaşabilmesi ise eleştirel okuyucuların varlığına bağlıdır. Çünkü yazınsal metnin işlevi, okutmak, duygulandırmak, düşündürmek ve okuyucunun sonuç çıkarmasına fırsat vermektir. Sadece eleştirel okuyucular bu fırsatı elde edebilme becerisine sahiptir.

“Biliyoruz ki yazınsal metin düşseldir, kurgusaldır, çokanlamlı ve devingendir. Anlam, göstergelerin yorumlanmasına göre, okumanın sessizliğine göre ve yazıya göre değişir. Yazarın yorum dünyasında anlam kazanan her gösterge okuyucunun eleştirel dünyasında sorgulandığı sürece tanımlanabilir” (Uçan, 2002: 44). Çünkü eleştirel düşünce, sorgulayıcı ve her türlü gerçekliği neden sonuç ilişkisine göre açıklayıcı mahiyettedir. Yazınsal metinde, okuyucu tarafından doldurulacak bazı anlam çukurları vardır. Başka bir deyişle, okuyucu metinden söylenmemiş bazı anlamları çıkarır, bir bakıma düşünür. Düşünmek ise insanın en önemli edimidir.

“Okuyucunun, yazarın gölgesinden, imaj büyüklüğünden kurtulup metnin dil evrenine adım atması gerekir” (Uçan, 2002: 47) Eleştirel okuyucu, kendisini yazar ile özdeşleştirmekten kaçınmalı, metnin söylediğini anlama çabasını öne çıkarmalıdır. Yazarın büyümesine kapılan okuyucu, duygusal anları ayırmakta zorlanacak, yazarın öznel duygularını, düşüncelerini evrensel gibi görebilecektir. Okuyucunun, metindeki bu duygusal alanları, ideolojiyi görüp saptayabilmesi gerekir.

“Okuma, her şeyden önce görsel göstergeler dizisinin bir algılanışıdır. Sonra da bir soyutlama ve bir zihinsel sunumlar dizisini bir belleğe alışı, bir yapı ve son olarak bir yorumlamadır.” (Uçan, 2002: 46). Bu algılanış sürecinde okuyucu göstergelerin kazandığı anlamları birleştirip bilgiyi kendi düşüncelerine göre işler ve düşünce dünyasında derinlikler oluşturur. Böylece okuma, bilgileri ezberlemenin ya da hafızada tutmanın önüne geçerek okuyucunun kendi düşünme biçimini geliştirmesine fırsat verir. Eleştirel okumanın bireye kazandıracağı asıl beceri, metni tanımak ya da tanıtmak değil, metinle tam anlamıyla iletişime geçerek metni ortaya çıkaran gereçlere ulaşmak; mevcut anlamın ötesinde başka nelerin olması gerektiği düşüncesini geliştirmektedir. Türkçe öğretiminde metinler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bu anlayışla okunup yorumlandığında, öğrenciler, metinde yer verilen anlamaları tespit etmekten daha çok metinler üzerinde düşünüp yeni anlamlar elde etme becerisine ulaşırlar.

Eleştirel okuyucu yeni anlamalara ulaşırken metnin karşısında sorular oluşturup metni ortaya çıkaran nedenleri analiz eder, yorumlar. Böylece okuyucu, yazarın fikirleri karşısında kendi fikirlerini oluşturup düşünmeyi öğrenir. Metin üzerinden yazarla birlikte düşünme, iletişim kurma sürecinde sorgulama oldukça önemlidir. Eleştirel okuyucular metni oluşturan her türlü öğeyi göreberek tanımlar ve anlamlar verirler. Çünkü eleştirel düşünme sürecinde sorgulama, karşılaştırma ve karar verme süreci temel ilkelerdir.

Dil becerilerinden “okuma” becerisinin yanı sıra bir diğer anlama becerisi de “dinleme”dir. Bireylerin anlama becerilerinin eleştirel düzeyde geliştirilmesi, okuma kadar olmasa bile dinlemeyle de gerçekleştirilebilir. Öğrenme ortamlarında dinleme etkinliklerinin eleştirel özelliğe taşınabilmesi için çeşitli dinleme strateji ve tekniklerinin kullanılması gerekir. Dinleyenlerin tamamen edilgen olduğu durumlarda eleştirel bir dinleme gerçekleştirilemez.

Eleştirel dinleme, bir bakıma dinlenenlerin doğru olup olmadıklarını kontrol etme, bildirimleri etkin bir yolda alma ve yorumlama sürecidir. Algılama, kavrama gibi birtakım zihinsel tepkileri içerir. Dinleme, aynı zamanda konuşmada ileri sürülen anlamak, değerlendirmek, organize etmek, aralarındaki ilişkileri saptamak, bu düşünceler içinde belleğimizde saklamaya değer bulduklarımızı seçip ayırmak demektir.

“Uyanık, dikkatli eleştirel ölçütlere sahip bir dinleyici, dinledikleri karşısında doyumsuzlaştığı takdirde, açıklamalarını daha dikkatli, daha sağlıklı hâle getirmesi, kanıtlarını daha sağlam, daha inanılır kılması yönünde konuşmacıyı uyarır. Eleştirici bir dinleyici daima dikkatlidir. Konuşan kişinin düşüncelerini veya sunulan programın mesajını objektif bir tarzda değerlendirmeye gayret eder.” (Özbay, 2005: 79)

Eleştirel dinlemenin bazı temel ilkeleri de bulunmaktadır. Bunlar: Her konuşmacının edindiği bilgiler, kendi sosyal, kültürel, ekonomik, gerçeklerinden kaynaklanır; dinleyici ile konuşmacının bilgileri farklı olabilir. Bu farklılık okumada olduğu gibi karşılaştırmalara neden olur; eleştirel dinleyici, iletiyi gönderinin düşüncelerini sorgulayarak tanımlamış olur.

“Eleştirel dinlemede, her konuşmacının anlattıklarının hızla analizi yapılarak sunduğu bilgilerin kendi kişisel yorumu mu, gözlem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

mi, yoksa iktibas mı, olduğu ortaya konulmalıdır. Her üç durumda da bilgilerin inanırılık payı farklılık arz eder.” (Ünalın, 2006: 53) Bu farklılıklar, dinleyicide yeni düşünceler oluşturma ihtiyacı hissettirerek onu yeni değerlendirmelere yönlendirir.

Eleştirel dinleme süreci bir sorgulama ve karşılaştırma sürecidir. Bu süreçte, dinleyici, konuşmacının söylediği sözlerin kendi uzmanlık alanına mı dayandığını, ne ölçüde genel ya da öznel bir anlayışın yer aldığını, ortaya atılan bilgilerin geçerliliğini koruyup korumadığını düşünür.

Süreçte sorgulama, karşılaştırma ve yeni değerler elde etme anlayışı yer aldığından, ileti sözel kanaldan hızlı bir şekilde aktarılır. Anlamlandırma ve değerlendirme sürecinde üst düzey düşünme becerileri kullanıldığından, eleştirel dinlemede, dinleyici, çok hızlı olmalıdır. Anlamaların çözümlenmesini yapmalı, bilgileri karşılaştırmalı, örtüşen ve örtüşmeyen tarafları araştırmalıdır. Böylece dinleyici, dilediklerini kontrol etmiş olur. Bu kontrolden sonra konuşucunun anlattıklarını yorumlamalı ve kontrol etmelidir. “Bunun için, sınıf ortamında, 4N 1K (Ne? Niçin?, Nerede? Ne zaman? Kim?) tekniğiyle sorulara cevaplar aranabilir. Konuşucunun ilettiği bilginin kendisine mi ait olduğu, gözlemleriyle mi elde ettiği ya da belirli başlıktan mı alındığı belirlenmelidir. Bu üç durumda da konuşucunun ilettiği bilgilerin inanılabilirliği ve güvenilirliği değerlendirilebilir” (Yıldız ve diğerleri, 2006:185). “Dinleme ve karşılaştırma sürecinde dinleyici, şu tür sorular da sorabilir: Konuşmacının ileri sürdüğü düşüncelerle vardığı sonuç birbiriyle bağlantılı mı? Konuşmacının ortaya koyduğu düşüncelerle benim birikimim arasında ne tür benzerlikler vardır?” (Yalçın, 2002:113). Türkçe derslerinde bu tarzda sorgulayıcı dinlemelerin yapılmasına fırsat verecek materyallerin geliştirilmesi, sınıf içi dinleme etkinliklerinin öğrencilerin sorularıyla gerçekleştirilmesi, eleştirel dinleme becerisi açısından yararlıdır.

Dinleme sürecinde bütün bu zihinsel etkinliklerin gerçekleştirilmesi, dinleyicilerin aktif olduğu durumlara bağlıdır. Dinleme etkinliğinden önce dinleyicinin, zihinsel olarak hazır olması, ön bilgilere sahip olması, dinleme amacı oluşturmaya, dinleme sürecinde tahminlerde bulunup yorumlar yapması, kendi düşünceleriyle yazarın düşünceleri arasında ayrıştırmalar ve bütünleştirmeler yapması, dinlerken sorular oluşturmaya, ana düşünceyle yardımcı düşünceleri belirlemeye yönelik hazırlıklar yapmasını sağlayacak birçok strateji ve tekniği kullanması gerekir. Başboş, amaçsız, pasif ve sistematik olmayan dinlemelerde eleştirel anlayış ortaya çıkmaz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Eleştirel dinleme, aynı zamanda iletişim becerileri kazanma ve geliştirme sürecini de destekler. Bu süreçte kişiler, sembolleşmiş insana özgü olan davranış biçimlerini tanımlar ve sorgular. Bu sembollerin çeşitli biçimlerini ayırt edip anlamlandırır, kültürel olarak belirlenmiş kuralların neden-sonuç ilişkisini tanımaya çalışır. Gross'a göre (1975) "Semboller, kelimeler ve beden hareketlerinin ifade ettiği bütüncül anlama değer verilir. Öğrenilen sosyal, geleneksel ve kurallaşmış bu davranış biçimleri, insanın çevresini anlama, etkileme ve çevresine tepki verme çabalarını biçimlendirmektedir. Bu sembolik beceri ve işaretler dizisi kültürden kültüre, kişiden kişiye göre değişir" (Akt. Cihangir, 2004: 2) Diğer bir ifadeyle iletişimde göndericinin dünyayı algılayış biçimi ve o kişiye ait bireysel bütünlük, eleştirel bir anlayışla değerlendirildiğinde nitelikli iletişime ulaşılır.

Anlatma: Eleştirel Konuşma ve Yazma

Anlatma becerileri arasında yer alan konuşma ve yazma becerilerinin eleştirel düzeyde geliştirilmesi de oldukça önemlidir. Çünkü eleştirel okuma ve dinleme becerisi, kişi kendisini ifade ettiği sürece anlam kazanır ve geçerliliğini korur. Sadece eleştirel düşünceye sahip kişiler kendilerini daha iyi ifade edebilmekte, düşüncelerini açıkça söyleyebilmektedirler. Eleştirel anlatıcılar sosyal becerilere sahip, grupla çalışabilen ve iş birliği yapan kişilerdir. Sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi, iletişime giren kişilerin birbirlerini, kişilik yapılarını ve çevre koşullarını da içeren bir bütünlük olarak değerlendirmelerine bağlıdır. Eleştirel gruplar bu tür bir yaklaşımları grup değerine dönüştürerek sözlü ve sözsüz mesajları, bütün davranışları arasında bir bağlantı kurarak, birleştirici, bütünleştirici bir anlayış geliştirirler.

Türkçe derslerinde, dil becerilerine ait kazanımlar eleştirel düzeyde gerçekleştirilerek açık düşünebilen, düşüncelerini söyleyebilen sosyal yönü gelişmiş bireyler yetiştirmek hedeflenmelidir. Demokratik bir toplumsal yapının sosyal bilimlerde, özellikle temel eğitimde hedeflenmesi eğitimin genel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu da eleştirel konuşmacıların ve yazarların varlığıyla mümkün olabilmektedir. Eleştirel konuşmacı, kişisel perspektifleri yorumlayan, sosyal ortamda kendi kararlarını ortaya koyabilen ve ilişkileri anlama açısından yeterli becerilere sahip kişidir.

Eleştirel yazar, belirli bir konuyu olumlu ve olumsuz yönleriyle ve tarafsız bakış açısıyla değerlendirerek yorum yapar, fikir ve çözüm üretir. Bu süreç kişide farklı düşünme, yeni fikirler söyleme anlayışını geliştirir. Eleştirel yazmayla ilgili, "Konuşmacı, seçip sınırlandırmış olduğu konu ile ilgili konuşmasını hiçbir eksiklik kalmayacak şekilde dinleyicilerinin bilgisine sunar. Beğeni ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

tepkilerini tarafsız ve bilimsel dayanaklarla ortaya koyar ve alternatif çözüm önerileri teklif eder.” (Ünalın, 2006: 92)

Eleştirel anlayışın egemen olduğu öğrenme ortamında öğrenciler kendilerini yazılı ya da sözlü olarak ifade ederken olay ve durumlara tarafsız bakma, yorum yapma, çözüm üretme becerileri kazanırlar. “Herhangi bir olay, durum ve düşünce sınıfın gündemine alınarak tartışılır. Öğrenciler sınıf, konu hakkındaki düşüncelerini olumlu ve olumsuz yönleriyle ve tarafsız bir yaklaşımla anlatırlar.” (Ünalın, 2006: 116).

Eleştirel yazma sürecinde, birey, yeni düşünceler ortaya koyarken kendi bakış açısını geliştirir, olgunlaştırır. Metin oluşturma becerisinin kazanılmasına dayalı yolda özgünlük ve içtenlik gibi metne değer kazandıran öğelerin varlığına ihtiyaç duyulduğundan bu anlayış kendiliğinden gelişir. Her eleştirel yazı kişinin kendi düşüncelerini ortaya koymasına fırsat verir. Kişinin kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilme anlayışı, onun metinde “tema” ve “ana fikir” gibi öğeleri oluşturmaya olanak sağlar. Eleştirel yazarlık, kişisel bakış açısının oluşturulması, bireyin yaratıcılığını açığa çıkarması bakımından önemlidir. Bu anlayış kişinin kendi değerlerini ve dil gelişimini destekleyeceğinden Türkçe öğretiminde yaratıcı yazma çalışmalarına yer verilmelidir. Kişi, farklı ve yeni değerleri tanımlama ve keşfetme düşüncesiyle yazarken bilişsel ve duyuşsal birçok değer oluşturur.

Eleştirel yazma ve konuşma süreci, özgün öğrenme ortamlarına yönelik yaklaşım, strateji, yöntem teknikler içermektedir. Özgün düşünmeye yönlendirilmeyen bireyler, eleştirel ifade tutum ve eyleminde bulunmazlar. Öğrencinin ifade özgürlüğünü, merakını, araştırmacılığını, teşvik edecek yazma ve konuşma durumlarına yer verilerek onlarda eleştirel yazma ve konuşma becerileri geliştirilebilir. Anlatma etkinliklerinde bireylerin rahatlıkla düşüncelerini söyleyebildiği beyin fırtınası tekniğini uygulama, münazara ve tartışmalar, metin inceleme etkinliklerinde sorgulayıcı ve değiştirici yaklaşımlar (metin tamamlama ve değiştirme, başlık bulma gibi...) bir konuyla ilgili farklı duygu ve düşüncelerin açığa çıkarıldığı, eleştirel ifade ortamlarıdır.

Eleştirel düşünme kültürü olay ve olguların farklı boyutlarını incelemeyi, arka planını görmeyi, düşünceleri derinliğine irdelemeyi gerektirir. Öğrenme ortamlarında öğrencilerin metne, olaya ya da olguya hep aynı yönde bakmalarının salık verilmesi onlarda özgün ve yaratıcı düşüncelerin oluşmasında çok ciddi engeller oluşturur. Kullanılacak eleştirel düşünme teknikleriyle metin incelemelerinde öğrencilere, bazen objektif bazen duyusal, bazen iyimser bazen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

karamsar, bazen yaratıcı ve özgün bazen de serinkanlı ve düzenli bakış açıları gösterilebilir. Böylelikle altı şapkalı düşünme tekniğiyle öğrencilerin değişik boyutlarda bakma algısı kazanıp ifade etmelerine fırsat verilir. Bu tür yaklaşımlar bireylerde düşünme becerileri geliştirme sürecinin bir parçasını oluşturur ki bu da öğrencilerin eleştirel yazma ve konuşma becerilerini destekler.

Eleştirel yazma sürecinde, birey çevresinde olanları anlamaya ve çözmeye çalışır; ele aldığı konuda kendi bakış açısını, kendi varlığını hissettirir. Öğretmen güdümünde veya başka bir etki altında kalmadan kendi düşünce ufkunu yazarak genişletir. Bu yaklaşım, bireyin problem çözmesine zemin oluştururken kararlı bir duruş, yeni bakış açıları geliştirmesini de hızlandırır. Yazma etkinliklerinde yaratıcı yazma çalışmalarına yer verilerek bireyin özgün ve eleştirel düşünmesi desteklenir. Eleştirel yazarlık, olayların ve durumların içine girmeyi, onları tam anlamıyla görmeyi sağlar.

Klenz'e göre (1987'den akt. Üstündağ, 2005: 83) okullarda eleştirel ve yaratıcı düşünme, ifade etme sürecini tasarlamak için kaynak ve yardımcı kitaplardan okuyup anlamaktan çok daha olumlu ve etkili olan adım, gerçek objeleri seçmek ve denemektir. Öğrenmede bireyin gerçek obje ve olaylara yönelik gözlemlerle anlamlar oluşturması, çıkarımlarda bulunması bilgi oluşturmada eleştirel anlayışı destekler. Çünkü bu tür süreçlerde öğrenenler bilginin doğasını tanıma, yorumlama ve elde etme fırsatı elde ederler. Gerçek obje, olay ve gezilere yönelik gözlem ve araştırmalar sonucu elde edilen verileri, öğrencilerin kendi bilgi birikimleriyle karşılaştırarak planlı bir şekilde öğrenmeleri, bu bilgilenme sürecinde başkalarının da görüşlerini almaları bilginin eleştirel düzeyde edinilmesi anlamına gelir. Klenz'e göre (1987'den akt. Üstündağ, 2005: 83) öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileriyle günlük yaşamları arasında ne kadar çok ilişki kurulabilirse bu beceriler öğrencilerle o denli bütünleşebilir. Bu tür uygulama ve bilgi edinme sürecinde kazanılan bilgilerin yazılı ve sözlü aktarılması eleştirel ve yaratıcı nitelik taşımaktadır. Eleştirel düşünme ve ifade etme ortamlarında öğrenciler öğretmenlerin düşüncelerini tekrar etmek yerine kendi düşünme süreçlerini tasarlar ve ifade ederler. Nelerin yapılıp yapılamayacağı noktasında düşünceler geliştirip cesaretlendirilen öğrenciler özgün ve farklı düşünceler geliştirirler.

Eleştirel düşünme becerisinin yazma etkinlikleriyle geliştirilmesi dil eğitimi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü yazma süreci yazarın kendi düşünceleriyle yüz yüze geldiği, duygularını derinlemesine yaşadığı anda yeni düşüncelerin arayışına girdiği, düşüncelerine açıklık kazandırdığı bir süreçtir. Yazma süreci, kişinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kendi düşüncelerini kullanarak yeni düşüncelere ulaşmanın bir yoludur. Yazma etkinliklerinde öğrencilere farklı düşünme ve ifadeler geliştirmeleri yönünde konular ve öğrenme görevleri verilmesi, onların kendi düşüncelerini oluşturmaları yönünde desteklenmesi bakımından çok önemlidir. Yazma sürecinde entelektüel tavır, özgüven, öznellik, kararlılık, konuya duyarlık, mantık ve akıl yürütme gibi öğelerle eleştirel düşünme becerisi geliştirilir.

Her birey ana diliyle anlayıp anlatarak öğrenir ve düşünme becerilerini geliştirir. Temel dil becerilerinden anlama becerilerinden okuma ve dinleme, anlatma becerilerinden konuşma ve yazmaya yönelik kazanımların derinlemesine ve eleştirel düşünme yaklaşımlarıyla geliştirilmesi öğrenenlerin dil becerilerinin yanında düşünme becerilerinin gelişimini destekler. Artık bilgiye çok kolay ulaşılan bir çağda nitelikli düşünen bireylere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Torrance'a göre ideal öğrenci tipi şöyledir. "Fikir kanaatlerini cesaretle ortaya atan, mütecessis, düşünce ve hükümlerinde bağımsız, uğraştığı işe tam manasıyla kendini veren, eline aldığı işle devamlı meşgul olan, sezgileri kuvvetli, ısrarlı, otoriteler öyle söylüyor diye her şeyi hemen kabul etmeyen, cüretâr bireylerdir." (Torrance 1971'den aktaran Arık, 1990:11).

Bu yüzden Türkçe öğretiminde öğrenme ve öğretme ortamları, öğrencinin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek, özgünlüklerini destekleyecek, onları öğrenmeye ve düşüncelerini söylemeye cesaretlendirecek şekilde düzenlenmelidir. Bunu sağlayacak en önemli kişi ise öğretmenlerdir. Öğretmen çocukların çok boyutlu düşüncelerini sağlamak için uygun strateji, yöntem ve teknikleri eğitim ortamında kullanmalıdır. "Eleştirel düşünmenin oluşması için, buluş yolu ile öğrenme, araştırma, soruşturma ve tam öğrenme stratejileri; güdümlü tartışma, örnek olay, tartışma, drama, gözlem, beyin fırtınası, problem çözme gibi teknikler eğitim ortamında işe koşulabilir." (Sönmez, 1993: 23). Öğrencinin eleştirel düşündüğü bir öğrenme-öğretme ortamı Türkçe derslerinin atmosferini oluşturur. Böyle bir öğrenme ortamı, öğrencinin kendi düşüncesinin farkına varmasına, denenceler kurmasına ve dil becerilerini üst düzeyde geliştirmesine destek verir.

KAYNAKÇA

- ADALI Oya (2004). **Anlamak ve Anlatmak**, Pan Yayıncılık, İstanbul
- AKAR Cüneyt (2007). **İlköğretim Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerileri**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği
Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- AKARSU Bedia (1998). **Wilhelm von Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AKNIYIK Cenk (2002). **Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Akademik Başarı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AKYOL Hayati (2007). **İlköğretimde Türkçe Öğretimi**, (Editör: Hayati Akyol, Ahmet Kırkkılıç) Ankara: Pegem A Yayıncılık, S. 15-48.
- ARIK Alev (1990). **Yaratıcılık**, Ankara:Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Dizisi.
- AYBEK Birsal (2006). **Konu ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Düzeyine Etkisi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BISSEL A.N. LEMONS Paula P. (2006). **A New Method For Assessing Critical Thinking In The Classroom**, Bioscience, 56:166.
- BRANCH Jean Bobbie (2000). **The Relationship Among Critical Thinking, Clinical Decision Making and Clinical Practica: A Comparative Study**, University of Idaho Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- CİHANGİR Zeynep (2004). **Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi**, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- DEMİRCİ Cahide (2000). **Eleştirel Düşünme**, Eğitim ve Bilim. 25 (115): 3-9.
- DUMAN Bilal (2007). **Neden Beyin Temelli Öğrenme**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- EVANCHO Ranno Susan (2000). **Critical Thinking Skills and Dispositions of the Undergraduate Baccalaureate Nursing Student**, Connecticut: Southern Connecticut State University Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜVEN Meral, KÜRÜM Dilruba (2006). **Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış**, Sosyal Bilimler Dergisi 2006/1, S. 75-89.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- İPŞİROĞLU Zehra (2002). **Eleştirel Düşünme Öğretilebilir mi?** www.felsefeekibi.com (2009)
- KAYA Hülya (1997). **Üniversite Öğrencilerinde Eleştirel Akıl Yürütme Gücü**, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- MEB (2006). **Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu**. Ankara: MEB Yayınları.
- ORAL Günseli (2008). **Yine Yazı Yazıyoruz**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ÖZBAY Murat (2005). **Bir Dil Becerisi Olarak, Dinleme Eğitimi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZDEMİR Emin (2005). **Eleştirel Okuma**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÖZDEN Yüksel (2003). **Öğrenme ve Öğretme**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ÖZDEN Yüksel (2005). **Eğitimde Yeni Değerler**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- PAUL Richard (1998). **Critical Thinking in the Classroom Teaching k-8**, 9-51 April.
- PAUL Richard, ELDER Linda (2002). **Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional & Personal Life**, Publisher Prentice Hall.
- SAHİNEL Semih (2002). **Eleştirel Düşünme**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- SEMERCİ Nuriye (2000). **Kritik Düşünme Geliştirilebilir mi?**, Yaşadıkça Eğitim (65): 30-34.
- SEFEROĞLU S. AKBIYIK C. (2006). **“Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”**. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. (30): 193-200.
- SOYKAN Ömer Naci (1995). **Fesefe ve Dil, Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- SÖNMEZ Veysel (1993) “Yaratıcı Okul, Öğretmen, Öğrenci”, Ayşegül Ataman (Ed). **Yaratıcılık ve Eğitim XVII. Eğitim Toplantısı**, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları No:17.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- UÇAN Hilmi (2002). **Yazınsal Eleştiri ve Göstergibilim**, İstanbul: Hece Yayınları.
- ÜNALAN Şükrü (2006). **Türkçe Öğretimi**, Ankara: Nobel Yayınları.
- ÜSTÜNDAĞ Tülay (2005). **Yaratıcılığa Yolculuk**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- YILDIZ Cemal, OKUR A, ARI G, YILMAZ Y (2006). **Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi**, (Editör: Cemal Yıldız). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- YALÇIN Alemdar (2002). **Türkçe Öğretim Yöntemleri**, Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- YILDIRIM Asiye Çağrı (2005). **Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.